

Колізійні питання укладання шлюбу з іноземним елементом

Conflict questions of marriage with a foreign element

Ольга Розгон

Ключові слова:

подружжя, шлюб, іноземець, колізія.

Key words:

marriage, marriage, alien, conflict.

Постановка проблеми. Шлюбно-сімейні стосунки різних держав характеризуються значними відмінностями у матеріально-правовому та процесуальному врегулюванні. Це дає підстави для зіткнення усталених правових норм іноземних країн і національного законодавства, що тягне за собою значну кількість колізій.

Аналіз останніх досліджень. Загальні теоретичні проблеми колізійного регулювання сімейних відносин досліджувалися у працях О. Бурлай, О. Грабовської, А. Довгерта, В. Калакури, В. Кисіля, В. Кожевнікової тощо.

Мета статті. Питання колізійного регулювання міжнародних сімейних відносин не знайшли на цей момент належного теоретичного обґрунтування та опрацювання. Ця стаття є комплексним і всебічним дослідженням питання укладення шлюбу між подружжям в Україні та інших європейських державах.

Виклад основного матеріалу. Право на шлюб гарантується майже всіма країнами світу, але, як відомо, у кожній державі свої закони, через що виникають численні колізії вітчизняних і зарубіжних правових норм. Для того щоб шлюб був дійсним, варто дотриматися всіх законодавчих вимог, які визначають формальні та матеріальні умови укладення й дійсності шлюбу. Якщо шлюб укладається між громадянами різних держав, то в теорії міжнародного приватного права такий шлюб має назву «шлюб з іноземним елементом». У цьому разі виникають колізії, оскільки стикаються правопорядки держав, громадянами яких є особи, котрі бажають укласти шлюб.

У міжнародному сімейному праві в питанні щодо укладання шлюбу іноземний елемент виявляється у двох аспектах: суб'єкт правовідносин і юридичний факт. Так, коли на території однієї держави укладається шлюб між її громадянином та іноземцем (змішаний шлюб) або між іноземцями з різних держав, то іноземним елементом є суб'єкт правовідносин. Коли шлюб укладається між громадянами однієї держави на території іншої (іноземної для них) держави, то іноземним елементом є юридичний факт, такі відносини теж матимуть міжнародний характер. До того ж можливим є поєднання обох іноземних елементів, коли за кордоном укладається змішаний шлюб або шлюб між особами, що є іноземцями стосовно держави, у якій вирішується питання про визнання такого шлюбу.

Умови укладання шлюбу в різних державах досить часто можуть не збігатися, внаслідок чого шлюб, укладений із дотриманням усіх вимог у межах певного правопорядку, зовсім не обов'язково буде визнаний в іншій країні. Це приводить до виникнення явища, яке отримало назву «шкунтильгаючих шлюбів» («культягаючих») і з міжнародно-правової точки зору є зовсім небажаним.

Особи, які в одній країні вважаються подружжям, в іншій країні можуть розглядатися як такі, що спільно проживають поза шлюбом. А це зумовлює різні правові наслідки. Таке явище виникає через відмінності норм у колізійному та матеріальному праві, які регулюють питання укладання шлюбу.

Встановлення колізійного регулювання права на укладання шлюбу є предметом ст. 55 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка передбачає, що право на шлюб визначається особистим законом (ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право») кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу.

Матеріальне право в питанні укладання шлюбу значно відрізняється навіть у країнах однієї правової сім'ї. Зауважимо, що законодавство більшості країн містить норми, які визначають матеріальні та формальні умови укладання шлюбу, а їх дотримання при укладанні шлюбу є обов'язковою умовою для подальшої його дійсності.

Матеріальні умови – це умови, що належать до шлюбної правоздатності та дієздатності. Це такі умови, за дотримання яких шлюб визнається дійсним. Матеріальні умови бувають позитивними, тобто безпосередньо умовами, і негативними – перешкодами.

До позитивних умов укладання шлюбу належать досягнення шлюбного віку та взаємна згода осіб, що є вираженням їхньої волі.

Шлюбний вік.

За законодавством України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку (він становить 18 років) (ст. 22 Сімейного кодексу України (далі – СК України)). Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. За заявою особи, яка досягла 16 років, за рішенням суду їй може бути надане право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Як правило, законодавство кожної окремої країни передбачає можливість зниження шлюбного віку або надання права на укладання шлюбу до досягнення шлюбного віку відповідним компетентним органом і може до того ж установлювати мінімальний вік, коли особа може отримати право на укладання шлюбу.

В Австралії шлюбний вік становить 16 років для жінок і 18 років для чоловіків, у Франції – 15 років для жінок і 18 років для чоловіків, в Англії – 16 років для жінок і чоловіків, у Еквадорі та Колумбії – 12 років для жінок і 14 років для чоловіків, у Перу – 14 та 16 років відповідно. Шлюбний вік у Німеччині та Словаччині як для чоловіків, так і для жінок становить 18 років, що є віком повноліття.

Слід ураховувати, що Конвенція ООН про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу від 07.11.1962 р.¹ зобов'язує країн-учасниць вживати заходів щодо недопущення так званих «дитячих шлюбів». Конвенція забороняє укладання шлюбу особою, яка не досягла мінімального шлюбного віку (крім випадків, коли компетентний орган, ураховуючи інтереси сторін і конкретні обставини, надає відповідний дозвіл).

Колізійна прив'язка «закон місця укладення шлюбу» (*lex loci celebrationis*) у поєднанні з колізійним правилом *lex personalis* закріплена в Конвенції країн СНД про правову допомогу та правові відносини в цивільних сімейних і кримінальних справах 1993 р., а також у багатьох двосторонніх міжнародних договорах України про правову допомогу.

Lex loci celebrationis знайшла своє відображення і в низці Гаазьких конвенцій, присвячених питанням міжнародного сімейного права (наприклад, Гаазька конвенція про укладення та визнання дійсності шлюбу від 14.03.1978 р.)² та в Положенні Конвенції СНД про правову допомогу та правовідносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р., двосторонніх договорів України про правову допомогу, консульських конвенцій України щодо укладання шлюбу. Ці документи можуть містити й інше колізійне регулювання порівняно з положеннями ст. 55 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Отже, внутрішнє законодавство країн повинне встановлювати такий шлюбний вік, коли особа повною мірою може розуміти значення своїх дій і керувати ними, розуміє правові наслідки укладання шлюбу.

До матеріальних умов застосовується особистий закон – *lex personalis*, який неоднозначно розуміється у різних країнах. Так, у деяких державах під *lex personalis* розуміють закон громадянства (*lex patriae*), в інших – закон місця проживання (*lex domicilii*).

Волевиявлення осіб.

Стаття 24 СК України передбачає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки або чоловіка до шлюбу не допускається. Принцип добровільності шлюбу характерний і для

¹ Конвенція о согласии на вступление в брак, брачном возрасте и регистрации брака [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basevi/ua-hmwruie.htm>

² Калакура В. Принципи колізійного регулювання в міжнародному сімейному праві / В. Калакура // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2009. – Вип. 80. – С. 40–43.

законодавства іноземних країн, але іноді для укладання шлюбу необхідна згода (волевиявлення) батьків або піклувальників (як правило, в разі, коли особа не досягла повноліття). Ненадання такої згоди може бути оскаржене в суді (наприклад, у Німеччині). У ст. 146 Цивільного кодексу Франції зазначено, що не існує шлюбу там, де немає згоди.

Одношлюбність.

У більшості країн передбачається, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі (принцип одношлюбності). Таким чином, перебування у шлюбі є перешкодою для укладання іншого шлюбу. Винятки складають країни мусульманського права, де для чоловіка передбачається можливість укладання до чотирьох шлюбів. Але Коран дозволяє і багатшлюбність.

Імперативна вимога міститься у ч. 1 ст. 21 «Поняття шлюбу» СК України, відповідно до якої «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану», але в цій статті немає вимог, які мають виконуватися громадянином України для дійсності шлюбу, укладеного ним за кордоном.

Отже, подібний «шлюб» підпадає під класичні інститути міжнародного приватного права («шлюб, що кульгає», або «шкунтильгаючий шлюб») та приписи ст. 12 «Застереження про публічний порядок» Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої норма права іноземної держави не застосовується у разі, якщо її застосування приводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України.

На нашу думку, порушення головної вимоги самого «поняття шлюбу» і буде власне підставою для настання наслідків, «явно несумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України». Застосування ж права, яке має найбільш тісний зв'язок із правовідносинами (а якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосування права України, як цього вимагає друге речення ч. 1 ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право»), вважаємо також неможливим.

Подібне можна сказати і про вимоги наступних двох частин ст. 21 СК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 21 «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя», а згідно з ч. 3 ст. 21 «релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя».

Внутрішнє законодавство багатьох держав ЄС передбачає укладання релігійних шлюбів і закріплює інститут конкубітату на законодавчому рівні. Громадяни України, відповідно, також можуть укладати такі шлюби в країнах ЄС.

Зазначені імперативні норми частин 2–3 ст. 21 «Поняття шлюбу» СК України також не містяться серед вимог, які мають виконуватися для дійсності шлюбу, укладеного громадянином України за кордоном, а їх порушення, на нашу думку, також підпадає під приписи ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право». Єдиним винятком, що, з нашої точки зору, може стосуватися диспозицій частин 2–3 ст. 21 СК України, є те, що вони, на відміну від ч. 1 ст. 21 СК України, можуть не підпадати під формулювання зазначеного Закону про явну несумісність з основами правопорядку (публічним порядком) України, оскільки є менш вагомими та, власне, «явно» не порушують самого поняття інституту «шлюбу» в українському законодавстві. Таке дискусійне питання в кожному конкретному випадку вирішити може лише компетентний орган України – суд, провівши відповідну правову процедуру визнання (або невизнання) дійсності шлюбу³.

Як правило, під час визначення матеріальних умов укладання шлюбу від кожної особи вимагається виконання лише тих умов, які визначаються правом її країни. В українському праві існує кумуляція положень (приписів) щодо матеріальних умов. Для іноземця, який повинен виконати всі умови за своїм правом, не повинно існувати жодних перешкод за українським правом, через що можуть виникнути певні ускладнення.

Стаття 58 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає проблему визнання дійсності шлюбів, укладених за межами України. Частина 1 ст. 58 цього Закону передбачає, що шлюб між громадянами України, між громадянином України та іноземцем, між громадянином України та особою без громадян-

³ Кожевникова В.О. Правове регулювання визнання дійсності шлюбів, укладених громадянами України за кордоном / В.О. Кожевникова // Кримський юридичний вісник. – 2010. – Вип. 1 (8). – Ч. 1. – С. 107–113. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2010_1_1/15.pdf.

ства, укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови дотримання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України стосовно підстав недійсності шлюбу (статті 22, 24–26).

Таким чином, громадяни України можуть укласти шлюб за кордоном у відповідних органах іноземної держави. Усі такі шлюби будуть визнаватися дійсними в Україні за умови дотримання законодавства держави, у якій вони укладаються. Маються на увазі як матеріальні, так і формальні умови укладання шлюбу. Єдиною умовою для визнання в Україні дійсними шлюбів українських громадян за кордоном є відсутність перешкод для укладання шлюбу. У разі, якщо громадянин України, який не досяг шлюбного віку, встановленого законодавством України, укладає шлюб у державі, де шлюбний вік є нижчим, такий шлюб буде визнано в Україні, якщо не існує жодних перешкод, визначених СК України.

Друга частина статті 58 Закону про МПрП присвячена шлюбом без участі громадян України, які були укладені за кордоном. Передбачається, що шлюб між іноземцями, між іноземцем та особою без громадянства, між особами без громадянства, укладений відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні. Питання дійсності регулюється також міжнародно-правовими актами, наприклад Гаазькою конвенцією про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів від 14 березня 1978 року.

Правові наслідки шлюбу визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності – правом держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один із подружжя все ще має місце проживання в цій державі, а за відсутності такого – правом, із яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином⁴.

Формальні умови – це вимоги, які висуваються до процедури оформлення шлюбу, тобто стосуються форми його укладання. Основними є цивільна (державна), релігійна (церковна) та змішана форми. Форма правочину визначається за законом місця її здійснення – *locus regit actum*. Окремим випадком застосування цієї прив'язки є *lex loci celebrationis* – закон місця укладання шлюбу, що, як правило, застосовується до форми укладання шлюбу.

У багатьох країнах визнається тільки шлюб, укладений у відповідних державних органах (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швейцарія, Японія тощо). У деяких державах допускається укладання шлюбу лише в релігійних установах (наприклад, Ізраїль, Іран, Ірак, Кіпр, Ліхтенштейн та ін.). Поширеним є третій підхід, згідно з яким самі особи можуть обрати форму укладання шлюбу – державну реєстрацію чи релігійний обряд (Австралія, Англія, Бразилія, Іспанія, Італія, Канада тощо)⁵. В Англії особистий закон, що застосовується до матеріальних умов укладання шлюбу, розуміється як **закон** місця проживання, а форма укладання шлюбу визначається за законом місця його укладання⁶. В Україні визнається лише цивільна (державна) форма реєстрації шлюбу, що має бути враховано під час укладення шлюбу з іноземним громадянином.

Законодавство про шлюб і сім'ю зарубіжних країн установлює також перелік обставин, які є перешкодою для реєстрації шлюбу. Насамперед це наявність родинних зв'язків між нареченими. Не завжди однаково регулюються законодавчими актами питання щодо реєстрації шлюбу між усиновителями та усиновленими або за участі їхніх родичів. У більшості країн забороняються шлюби між усиновителями й усиновленими. Не може бути укладено шлюб також, якщо хоча б один із майбутнього подружжя перебуває в іншому офіційно зареєстрованому шлюбі. Для того щоб укласти новий шлюб, необхідно припинити попередній⁷.

Найбільш поширеним способом укладання шлюбу в цивільній формі є отримання сертифіката реєстратора. У цьому разі кожна з осіб, які укладають шлюб, повинна зробити оголошення у формі заяви реєстратору в тому місці, де вона проживає хоча б останні сім днів. Іноді законодавства певних країн передбачають необхідність отримання дозволу компетентного державного органу або релігійної установи на укладання шлюбу. Часто це може траплятися в разі укладання шлюбу з іноземцем.

⁴ Калакура В. Принципи колізійного регулювання в міжнародному сімейному праві / В. Калакура // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2009. – Вип. 80. – С. 40–43.

⁵ Розгон О. Укладання шлюбу громадянина України з іноземцем за кордоном / О. Розгон // Юридичний Радник. – 2011. – № 6 (60). – С. 1–8.

⁶ Лунц Л.А. Курс міжнародного частного права : в 3 т. / Л.А. Лунц. – М. : Спартак, 2002. – С. 717.

⁷ Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : [навчальний посібник] / С.І. Шимон. – К. : КНЕУ, 2004. – 220 с. – С. 207.

У низці держав допускається не тільки подання заяви, а й укладання шлюбу через **представника** (Іспанія, Панама, Перу). Але це є неприпустимим для реєстрації шлюбу в Україні, оскільки вона обов'язково проводиться у присутності нареченої та нареченого (ст. 34 СК України).

Законодавством окремих країн може передбачатися попереднє оголошення про укладання шлюбу, яке з правової точки зору дає можливість зацікавленим особам заявити про наявність у них певних заперечень, оскільки укладання шлюбу може порушити їхні права⁸.

Шлюб між громадянами України, якщо хоча б один із них проживає за межами України, може укладатися в консульській установі або дипломатичному представництві України. Укладення шлюбу між іноземцями в консульській установі або дипломатичному представництві відповідних держав в Україні регулюється правом держави, що акредитує.

У зв'язку з тим, що в національних паспортах іноземних громадян відсутні відомості про сімейний стан, їхні власники повинні подати довідку про те, що вони не перебувають у шлюбі. Вона видається компетентним органом країни відповідного громадянства та легалізується консульською установою або дипломатичним представництвом України в цій країні. Якщо в паспортах іноземних громадян є позначка про припинення шлюбу, довідка про сімейний стан має бути пред'явлена за період після розірвання шлюбу⁹.

Шлюб між громадянином Словацької Республіки та іноземцем може бути укладений на території зазначеної країни або на території держави, громадянином якої є особа, яка вирішила одружитися. Громадянин Словацької Республіки не може укласти шлюб з іноземцем у будь-якому місці дипломатичної місії. Укладення шлюбу в дипломатичних представництвах Словаччини можливе тільки між двома громадянами цієї держави. Шлюб, який уклав громадянин Словацької Республіки в іншій країні, не в дипломатичній місії Словацької Республіки, а в будь-якому іншому органі, уповноваженому реєструвати акти цивільного стану громадян, є дійсним у Словаччині в тому разі, якщо він є таким у державі, де був укладений¹⁰.

Отже, звідси випливає, що матеріальні умови укладання шлюбу за кордоном для громадянина Словаччини визначаються за словацьким правом.

У Німеччині до матеріальних умов укладання шлюбу так само застосовується закон громадянства особи. Для одруження в Італії з серпня 2009 року згідно із Законом «Про безпеку» необхідно мати дозвіл на проживання.

Таким чином, законодавство більшості держав у питанні укладання шлюбу з «іноземним елементом» сходиться в тому, що форма шлюбу повинна визначатися за місцем його укладання, тобто застосовується колізійна прив'язка *lex loci celebrationis*, а матеріальні умови визначаються за особистим законом кожної з осіб, які укладають шлюб.

Що стосується формальних умов шлюбу, то шлюб, укладений за кордоном українським громадянином із дотриманням форми, встановленої законодавством місця його укладання, визнаватиметься дійсним, навіть якщо в Україні така форма шлюбу не передбачена¹¹.

Частина 2 ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» поширює на регулювання правових наслідків шлюбу принцип автономії волі – *lex voluntatis*, передбачений ст. 5 зазначеного Закону, згідно з якою сторони відносин у випадках, передбачених законом, можуть здійснити вибір права, яке буде застосовуватися до регулювання їхніх відносин. Однак при цьому подружжя повинне відповідати певним вимогам. Вибір застосовуваного права може здійснювати подружжя, яке не має спільного особистого закону, спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання.

⁸ Розгон О. Укладання шлюбу громадянина України з іноземцем за кордоном / О. Розгон // Юридичний Радник. – 2011. – № 6 (60). – С. 5–6.

⁹ Овчаренко А. Визнання реєстрації та розірвання шлюбу за двосторонніми міжнародними договорами, укладеними Україною / А. Овчаренко // Юридичний журнал. – 2010. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.justinian.com.ua.

¹⁰ *Časová verzia predpisu účinná od 01.04.1964 do 31.12.1969* (Закон о международном частном праве и процессуальном праве) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1963/97/19640401.html>.

¹¹ Габдулліна Ю. Тонкощі легалізації іноземного шлюбу: як легалізувати шлюб, укладений за кордоном, як розлучитися з іноземним громадянином / Ю. Габдулліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : advokat-ua.com.ua.

Проте вибір права може бути обмежений лише правом особистого закону одного з подружжя без застосування норми ч. 2 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право», згідно з якою в разі, коли фізична особа є громадянином двох або більше держав, її законом вважається право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема проживає або провадить основну діяльність. Правочин про вибір права припиняється, якщо особистий закон подружжя стає спільним.

Висновки. Ґрунтуючись на висвітлених у статті моментах, сформулюємо основні висновки. По-перше, законодавство досліджених держав урегулює форму шлюбу за місцем його укладання (колізійна прив'язка *lex loci celebrationis*), а матеріальні умови визначаються за особистим законом кожної з осіб, які укладають шлюб. По-друге, за загальним правилом право на шлюб визначається особистим законом кожного з подружжя. Вибір застосовуваного права вони можуть здійснювати, якщо не мають спільного особистого закону, спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання.

Анотація

Статтю присвячено питанню розв'язання колізій під час укладання шлюбу згідно з українським та іноземним законодавствами. Визначено сутність, види правових колізій, закріплених у національних і міжнародних нормативних актах щодо укладення шлюбу.

Summary

The article is devoted to the resolution of conflicts in the marriage according to Ukrainian and foreign laws. The essence, the types of conflicts of law, which are enshrined in national and international regulations concerning marriage.

Використана література:

1. Конвенция о согласии на вступление в брак, брачном возрасте и регистрации брака [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basevi/ua-hmwrue.htm>.
2. Калакура В. Принципи колізійного регулювання в міжнародному сімейному праві / В. Калакура // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2009. – Вип. 80. – С. 40–43.
3. Кожевникова В.О. Правове регулювання визнання дійсності шлюбів, укладених громадянами України за кордоном / В.О. Кожевникова // Кримський юридичний вісник. – 2010. – Вип. 1(8). – Ч. 1. – С. 107–113. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2010_1_1/15.pdf.
4. Розгон О. Укладання шлюбу громадянина України з іноземцем за кордоном / О. Розгон // Юридичний Радник. – 2011. – № 6 (60). – С. 1–8.
5. Лунц Л.А. Курс международного частного права : в 3 т. / Л.А. Лунц. – М. : Спартак, 2002. – 1007 с.
6. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : [навчальний посібник] / С.І. Шимон. – К.: КНЕУ, 2004. – 220 с.
7. Овчаренко А. Визнання реєстрації та розірвання шлюбу за двосторонніми міжнародними договорами, укладеними Україною / А. Овчаренко // Юридичний журнал. – 2010. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.justinian.com.ua.
8. Časová verzia predpisu účinná od 01.04.1964 do 31.12.1969 (Закон о международном частном праве и процессуальном праве) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1963/97/19640401.html>.
9. Габдулліна Ю. Тонкощі легалізації іноземного шлюбу: як легалізувати шлюб, укладений за кордоном, як розлучитися з іноземним громадянином / Ю. Габдулліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : advokat-ua.com.ua.

Ольга Розгон,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна